

BEŞYÜZÜNCÜ FETİH YILI MÜNASEBETİYLE BÂZİ DÜŞÜNCELER

A. Hâmid Ongunsu

İstanbul'umuzun beşyüzüncü fetih yılı münasebetiyle tarihî bu büyük vakı'ası ve baş kahramanı olan şahsiyet etrafında memleketimizde ve yabancı diyarlarda son birkaç sene içinde yazılan çeşitli yazılar ve yapılan konuşmalar az değildir. Fetih vak'asının teferruâtlı tafsilâtlı üzerinde duruldu. Fatih'in hükümdar ve şahıs olarak mezîyetleri, eserleri ele alındı. İstanbul şehri konusu da ihmâl edilmedi. Nihayet bu mühim vakı'anın ehemmiyeti, te'sir ve neticeleri hakkında da kıymetli mutale'alar ve görüşler de ileri sürüldü. Yaptığım bir konuşma sırasında ben de bâzı mülâhazalarımı izaha çalıştım. Daha değerli tenkid ve düşüncelere yol açabileceklerini düşünerek bunların bir kısmını tesbit ve neşretmeği uygun buluyorum. Kanaatimce tarihî vak'alar ne çapta ve akisleri ne derecede olursa olsun, bunlara hatta yaratıcı gibi görünen müstesna şahıslar da kârişmiş olsa, yine mahdud şahıs veya tesadüflerin mahsulü sayılamaz. Bu vak'aları lâıkiyle değerlendirmek ve mânalarını belirtmek için bunların, mazinin muhtelif istikametlerinden gelip daha sonraki devirlere doğru uzanan çeşitli hadiseler, sosyal, kültürel ve ekonomik şartlar, müesseseler zincirlerinin hangi halkaları ile ilgili olduklarına dikkat etmek gerektir. Bundan dolayı siyasi vak'aları, yine sosyal, ekonomik ve kültürel şartlar ve müesseseler içinde ele alıp, onların yerini tâyin etmek, sağlam hükümler verebilmek için zarurîdir. O halde İstanbul'un, dünyanın bu müstesna şehrinin, Türklere intikalı vak'asında da mevki almış olan şahsiyetlere ve bilhassa başta Fatih'in şahsına hususî ve istisnaî bir kıymet vermek, ona karşı bir hayranlık duymakla berâber, bu vak'ayı, günün şartları gözönünde tutularak, Türk milletinin ve Türk sosyal bünyesinin aktif ve yaratıcı dehasının eseri, buna karşı mağlûb Bizans'ın ve hatta dün-

yanın o devrinde, komşu memleketlerin ve Avrupa'nın nisbî passif durumunun bir neticesi saymak daha doğru olur.

Herkesce malûmdur ki Bizans'ın ilk temeli, eski çağda, bir Yunan koloni sitesi olarak atılmış ve fakat hinterlandları ile büyük bir alâkası bulunmayan diğer koloniler gibi, coğrafi mevki'inin müstesna vasıflarına rağmen, büyük bir inkişaf gösterememiştir.

Bizans'ın, coğrafi mevki olarak, ehemmiyeti, ancak Roma İmparatorluğunun inkişafından sonra takdir olundu ve büyük Kostantin, Hıristiyanlara dayanarak, İmparatorluğu ele geçirdikten sonradır ki, memleketinin doğu kısmının politika bakımından ağır bastığını görerek, merkezini Roma'dan Bosfor sahillerine doğru kaydırmağı uygun buldu. Bu suretle husufe uğramak üzere bulunan paganizmin ağırlık merkezinden uzaklaşmış, aynı zamanda kendisi için bir kuvvet ve istinad kaynağı olan hıristiyanlığın geniş ölçüde yayılmış bulunduğu bölgede emin bir vaziyet elde etmiş oldu. Fakat geniş İmparatorluğun Doğu ve Batı kısımları arasında bir taraftan din ve dil farkları ehemmiyet peyda ediyor, diğer taraftan, askerî kumandanların ihtirasları ve uzak hudutlarda beliren tehlikeler ile uğraşılırken, geniş sahalar üzerinde gittikçe daha çok hissedilen münakale ve muhabere güçlüklerini yenecek gayretleri teksif etmek mümkün olamıyordu.

Çok geçmeden İmparatorluk ikiye bölündü. Lâkin bu Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları da az zaman içinde bütünlüklerini kolaylıkla muhafaza edemeyecek hale geldiler. Çünkü resmen tanınmış olan Hıristiyanlık içinde de mezhebî münakaşalar gittikçe tehlikeli bir şekil almakta gecikmedi. Te'lif gayretleri yeni mezheblerin bile ayrılmasını önleyemiyordu. Bu ihtilâflara ve ayrılıklara, çok geçmeden, İmparatorlukların hudutlarını doğudan tehdit eden tazyikler inzımam etti. İlk önce Karadeniz'in şimalinden batıya doğru akınlar belirdi. Batı İmparatorluğunun sosyal ve ekonomik nizamı sarsılmış bulunduğu için, bâzan harpsiz sızarak, bâzan da zorlayarak, yeni kavimler, İmparatorluğun en cenub ve en batı noktalarına kadar sokuşmağa ve yayılmağa imkân buldular. Bu İmparatorluğu nasıl parçaladığını ve Avrupa'nın, nasıl yeni bir etnik manzara aldığını, mevzu'umuzu doğrudan doğruya ilgilendirmedigi için, tafsile lüzum görmüyoruz.

Merkezi, Büyük Kostantin'in yeni Roması yâni Kostantin beldesi olan Şarkî Roma İmparatorluğuna gelince, ilk büyük akının

yolu dışında kaldığı, coğrafi mevki'i de müdafaaya daha elverişli bulunduğu için seri' bir istilâdan kurtulduğunu müverrihler izaha çalışırlar. Akınların serpintileri bu ülkeyi de zaman zaman sarsmıyor değildi. Fakat Kostantin beldesinde oturanların, siyasî tedbirlere baş vurarak ve iskân yoliyle etnik aşlamalar sağlayarak, bu ufak fırtınaları geçiştirmeyi bildiklerini de yine tarihçiler ilâve ederler.

Büyük şöhrat kazanmış olan bu belde, Bosfor'u ve dolayısıyla Karadeniz'i kontrol ediyordu. Mısır ülkesi de İmparatorluğun bir cüz'ü idi. Bu sebeble Asya'dan gelen ticaret yollarından mühim hisseler alabiliyordu. Bu servetle hem beldeye yeni sanat âbideleri kazandırılıyor, hem de hudutlarda beliren ve içeri sokulan cengâver yeni unsurları orduda kullanmak suretiyle, altıncı asırda, zahiren parlak bir istilâ siyaseti tâkibe bile imkân bulunuyordu. Filhakika, Batı Roma İmparatorluğunun Cermenler eline geçerek ayrı bir devlet haline gelmiş olan bâzı parçaları tekrar Şarkî Roma İmparatorluğunca zaptolundu. Doğuda İran yaylasındaki hükümetlerle olan mücadelelerde de, zaman zaman, başarılı müdafa'a harbleri yapıldı. Şarkî Roma, eski Roma İmparatorluğunun hudutlarına ulaşır gibi oldu. Lâkin tecavüzî veya tedafü'î olsun, bu harblerde elde edilen başarılar sadece askerî idi.

Yedinci asırda İslâmın zuhuru ile, Arablar da yeni bir din ideali ile şimale doğru yayılmağa başladılar. Mısır'ın, Şimalî Afrika'nın ve Suriye'nin elden çıkması, İmparatorluğu, yalnız geniş topraklardan mahrum etmemiş, aynı zamanda mühim bir ticaret yolundan da uzaklaştırmıştı. Fakat Arabların, zaman zaman, Anadolu'ya sokuşmalarına, hatta İstanbul'a kadar gelerek bu beldeyi muhasara etmelerine rağmen, İmparatorluk için tehlike, yine askerî mahiyeti aşmadı. Halbuki şimalde de hudud ötesinde kavimlerin yer değiştirmeleri devam ediyordu. Romalıların evvelce kurdukları tamponlar, aldıkları askerî tedbirler, nasıl Batı Roma İmparatorluğunu yıkan akınlara mani' olamamış ise, Şarkî Roma'nın askerî ve siyasî tedbirleri de muhtelif menşeli kavimlerin, Tuna hudutlarını, müsâadeli müsâadesiz, aşarak Balkan yarımadasına girmelerini tamamiyle önleyemiyordu. Lâkin burada Turanî kavimlerin hareketleri ve sızmaları sürekli değildi. İslâv kütlesi içinden geçen ve arkası gelmeyen küçük dalgaları. Bunları orduda kullanmak, münasib yerlerde yerleştirmek ve zamanla temsil etmek o

kadar güç olmuyordu. İslâv kavimleri ise daha yavaş yayılıyor, fakat büyük kesafet arz ediyordu. İşte Şarkî Roma İmparatorluğu için büyük tehlikelerden biri belirmişti. Dikkat edilecek nokta, istilânın askerî değil, kavmî mahiyet taşıması idi. Büyük yeni kabilelerle beslendiği için öndeki İslâv kütelleri, yerleştikleri yerlerde Turanî de olsalar daha evvel yer almış bulunanları da kendi kültür hamurları içinde eritiyorlar, kendi kültür damgalarını vuruyorlardı. Bunların en güzel örneği Tuna'nın beri yakasında Bulgaristan'da görülmüştür. Gerçi gelen İslâv kabileleri hıristiyanlığa kazanılabiliyordu. Fakat İslâv dili, grekçeyi de Turanî dilleri de zamanla unutturuyordu. Bu suretle tehlike, millî ve daimî bir mahiyet almak istidadını gösteriyordu. İslâvların ortotoklosluğu kabul etmiş olmaları, Şark kilisesi ve patrikliği için bir başarı gibi görünebiliyordu. Hakikatte bu başarı zahiri idi. İslâvlar biraz daha sokulup yayıldıkları ve Balkan yarımadasında hâkimiyeti ele geçirdikleri halde, kilise teşkilâtına da nüfuz edebilecekler, Grek unsur ve kültürüne daha kesafetle katacakları İslâv kanı ve kültürü ile belki de Grek-Elen kültürünü, yaşayan bir varlık hâlinde çıkarıp, ancak tarihi bir hatıra haline getirebileceklerdi.

On birinci asırdan itibaren Şarkî Roma İmparatorluğunun doğu hududlarında beliren yeni ve büyük tehlike de Bizans İmparatorluğunun siyasî mevcudiyeti için büyük bir tehdid teşkil edecek gibi göründü. Lâkin hiç bir kimse bu yeni istilânın Grek Elen millî varlığı ve kültürü için istikbalde kurtarıcı bir rol oynayabileceğinin farkında olmadı.

Filvaki' Oğuzlar, İran ve Irak'ı aşarak Doğu Anadolu'ya girmişler, Malazgird'de siyasî ve askerî bir varlık olarak Bizans İmparatorluğuna öldürücü bir darbe indirdikten sonra bütün Anadolu'ya yayılarak yerleşmişlerdi. Türkler, İslâm âlemi içinden geçtikleri için islâmiyete kazanılmıştı. Bu itibarla onların zaferi, Bizans İmparatorluğu için olduğu kadar hıristiyanlık âlemi ve bilhassa Ortodoks kilisesi için de büyük bir hezimet sayılabilirdi. Doğrusu, Türkler, yalnız büyük hayatîyeti hâiz genç ve dinç bir ırka mensub değillerdi, bunlar, aynı zamanda yeni bir din idealine, o dini yaymak için cihad vecd-ü heyecanına da sahip olmuşlardı. Bu sebeble Bizans görüş zaviyesinden, bunları hıristiyanlığa kazanmak suretile temsil etmeği ve hiç olmazsa yumuşatmağı da mümkün görmek bir hayâlden ibaretti.

İslâvlar, Balkan Yarımadasının yalnız bir kısmına sokulup yerleşmişlerdi. Halbuki Türkler, Bizans ordularını ric'ate icbar ederek orduları ile Anadolu şehirlerine ve yollarına hâkim olduktan sonra, birbirini takibeden aşiretler ve kavmî kabileler halinde, Anadolu yaylalarına yayılıyorlar ve ovalarla sahillerdeki ordularını devamlı olarak besleyebilecek insan hazineleri yığıyorlardı. Bu sebeble doğudan gelen bu yeni tehlike de, batıdaki İslâv tehlikesi gibi, millî bir mahiyet arz ediyordu. Her iki tehlikenin müşterek vasfı, Şarkî Roma'nınkinden ayrı birer millî varlığın, İmparatorluğun hududları içerisine sokulup yerleşmesinden ibaretti. Fakat hıristiyanlığı dolayısıyla, Greklerle tedricen kaynaşabilecek gibi görünen İslâv kütlesi, yavaş yavaş yayılıp yerleşirken, islâmlığı sebebiyle Greklerle kolayca kaynaşmayacak gibi görünen Türkler, siyasî ve askerî teşkilâta sahip olarak, sür'atle siyasî bir hâkimiyet te'sis ediyorlardı. İslâvlar da, teşkilâtları bir sevk ve idareye tâbi' oldukları taktirde âcil bir tehlike olabirlerdi. Artık Bizans İmparatorluğunun varlığını devam ettirmesi meselesi tedricen vuzuh kazanıyordu.

Konstantin beldesi, bir merkez ve bir baş olarak yaşayabilmek için, kendisini besleyecek ve müdafa'a edecek, bir gövdeye muhtaçtı. Bu gövdenin Balkan Yarımadasındaki batı kısmı, te'siri zamanla görülecek bir hastalığa tutulmuştu. Doğu tarafı ise, büyük bir kısmı itibariyle, bir hamlede koparıp elinden alınmıştı. Başa vurulacak son darbeye gelince, doğudan mı batıdan mı gelecekti? Bunu vak'alar gösterecekti.

Konstantin beldesi, Anadolu'yu kaybettikten sonra kendi yayıyla kavrulmağa mecbur olmuştu. Beldenin, ortaçağ tahkimatının en mükemmel bir nümunesine sahip olması, hayatının devamı için ümid veriyor gibi idi. Fakat millî olmak şartıyla kuvvetli bir orduyu nereden bulacaktı? Tarihinin birçok devirlerinde kullandığı gibi yine ücretli bir ordu istihdam edecek kadar zengin iktisadî kaynaklara sahip mi idi?

Asya'dan gelen ticaret yollarından Mısır'a ineni çoktan elinden çıkmıştı. Mısır'ın siyasî hâkimleri birbirini istiblaf eden müslüman devletleri idi. Büyük kazancı bunlarla, Akdeniz'deki ticaret donanmaları dolayısıyla Venediklilerin, yani İtalyanların idi. Karadeniz limanlarına inen şimal yolundan da, bu yolun mahreci Bosfor olduğu halde, Bizans büyük kazançlar sağlayamıyordu. Trabzon

İmparatorluğu ile Kırım Hanlığındaki limanlardan sonra yine İtalyan cumhuriyetlerinden Ceneviz Cumhuriyeti, Karadeniz ve Boğazlardaki nakliyattan istifade etmek yolunu bulmuştu. Bizans'ın karşısında Galata'nın mevcudiyeti ve rolü, bunu açıkça gösterir.

Bizans İmparatorluğu, Balkanlar'dan ve Anadolu'dan gelebilecek istilâların tehdidine ma'ruz bir vaziyette iken, yeni ve âfî bir baskına uğradı ve siyasî mevcudiyetine bir müddet için son verildi.

Oğuz-Selçuk istilâsının bir aksülâmeli gibi de görebileceğimiz ilk Haçlı seferleri esnasında Kudüs'ü kurtarmağı düşünen ordular, bâzan, Bizans İmparatorluğu içinden yol aramışlardı. Fakat dördüncü Haçlı seferi, soysuzlaşarak on üçüncü asrın başında Kostantin beldesini ele geçiriverdi ve bir Lâtin imparatorluğu kurdu. Tehlike âfî fakat muvakkat oldu. Çünkü bu zafer de, daha ziyade, askerî idi. Çoktan ayrılmış olan ortodoks ve katolik kiliseleri arasındaki ziddiyet, hâkim Lâtin unsurunun beldeyi yağma etmiş olması, idare tarzı ve kültür farkı, Paleologların sevk ve idaresi altında Grek milletinin, kilise teşkilâtı ile işbirliği yapmasında müessir oldu ve köksüz, mesnedsiz Lâtin İmparatorluğu Bosfor'dan sökülüp atılabildi.

Selçuk İmparatorluğunun parçalanması, Haçlı orduları ile uzun mücadele, Mogol istilâsının batı Asya'ya kadar te'sirlerini göstermesi, Türklerin Bizans'a son darbeyi indirmelerini geciktirdi. Anadolu Selçuk devletinin de nihayete ererek bir takım beyliklere ayrılması Bizans'a şarktan gelecek tehlikeyi azaltır gibi oldu. Fakat Bizansın tamamen kalkınması mümkün olmadı. Sadece zaman kazanıyordu. Çünkü Anadolu beyliklerinden Osman oğulları, Marmara havzasına çekilmiş bulunan Şarkî Roma İmparatorluğunun hududları üzerinde yer almıştı.

Orta Anadolu'yu Marmara havzasına bağlayan başlıca yolları, coğrafi mevki'i dolayısıyla, kontrol edebilen bu beylik ise, Anadolu'daki diğer beyliklerden farklı ve imtiyazlı bir durumda, Anadolu türklüğünün liderliğini deruhde etmiş bulunuyordu. Beylikler birer birer Osmanlı beyliğine katılıyor, bu beylik gittikçe büyüyen bir kuvvet olarak Bizans İmparatorluğunu Marmara ve Bosfor sahillerine doğru çekilmeğe icbar ediyordu. Çok geçmeden yakın Şark'ın maddî ve manevî kuvvetleriyle desteklenen bu dinç kudret, bir hamlede Rumeli topraklarına da sıçradı ve sağlamca yerleşti.

Doğudan gelen tehlike büyümüş, Bizans surları civarına kadar sokularak tehlide başlamıştı. Fakat dikkate şayandır ki, tam bu sıralarda Sırbistan'da da mühim bir hareket geliyor, Stefan Duşan, büyük bir Sırp devleti kurduktan sonra cenuba ve doğuya teveccühle o da Bizans'ı sıkıştırıyordu. Bu kadar yaklaşan iki tehlikeden hangisi nihai zafere ulaşacaktı? İşte ondördüncü asrın ortalarına doğru halli gereken mesele bu idi.

Âfî bir vak'a, Stefan Duşan'ın vefatı, birdenbire İslâv tehlikesini duraklattı. Hele bu enerjik hükümdarın bıraktığı mirasın paylaşılmasını, şansı Türklere bıraktı. Balkanların ve Bizans'ın mukadderatı artık beliriyordu. Çünkü İslâvların bu duraklamasına mukabil Türklerin hamlesi gelişmiş, bir taraftan Bulgaristan'ı ele geçirmiş, parçalanmış Sırp devleti de tamamen müdafaaya geçmişti.

Bizans'ın ve İmparatorluğunun akıbeti te'ayyün ediyordu. Köhne İmparatorluğun elleri, ayakları, hatta bedeni başından ayrılmış bulunuyordu. Üstelik bu baş, râkid ve mütefessih dar bir muhit içinde, kâbuslar geçiriyordu. Bu başı gafletten uyandıracak, manasız skolastik münakaşalar yüzünden görmez bir hale gelmiş gözlerini, realiteye baktıracak taze kanla beslenen bir dimağ, ideal sahibi genç bir millet, artık, mevcut değildi. Filhakika Kostantin beldesi ile civarına munhasır kaian İmparatorluk enkazı, doğudan da batıdan da çevrilmiş, ilk çağdaki eski Bizans sitesi gibi hinterlandlarıyla irtibatını kaybetmişti. Haricle münasebeti ancak deniz yolu ile sağlanabilirdi. Fakat bu yol da, uçları başka ellerde olduğu için, eskisi kadar bile Kostantin beldesine iktisadî kudret veremezdi. Bizans için kalkınmak, Balkanlar ile Anadolu'yu tutmak, onlara dayanmakla mümkün olabilirdi. Bu imkân kalmayınca kendisi için tarihe karışmak mukadder olacaktı. Bizans'ın elim durumu, bir sürpriz teşkil etmiyordu. Bir kaç asırdanberi belirip gelişen tehlikelerden biri, ağır, fakat emin adımlarla yaklaşıp kapıyı çalıyordu. Kapıyı açmamak için onu sürmelemek kâfi değildi. Tehlikeyi uzaklaştırmak lâzımdı. Buda ancak tehlike teşkil eden maddî ve ma'nevî kudrete muâdil bir kuvvete ihtiyaç gösteriyordu. Tek ümid, bu kuvvetin hariçten gelmesi idi.

Tarihi gözden geçirirsek bu ümidin tahakkuk sahasına çıkarılması için birçok teşebbüslere girişildiğini görürüz. Bizans'ın kapısı Türkler tarafından zorlandıkça, Bizans'a sahip olmak hayalinden vazgeçmeyen Balkan milletleri ile Tuna ötesindedi kom-

şularının, mezhebî ihtilâflara rağmen, Papalığın'da teşviki ile, zaman zaman, saldırmaları tekerrür etti. Fakat Türkler bunları önleyerek geriye sürüyor, tekrar aynı kapıyı çalacak hale geliyorlardı. Bu müz'ic ve ısrarlı ziyaretler, ziyaretçilerin kudretine olduğu kadar azim ve iradelerine delâlet etmiyormu idi? Garibdir ki batıdan gelen hücumlarla kıyas edilemeyecek bir kasırga, Timur kasırgası, doğudan kopup Osmanlı devletini kökünden sarstığı halde Türkler, o hengâme arasında bile, yine Bizans'ın kapısından ayrılmamışlardı. Bu kasırga, Osmanlıları, devlet olarak sarsmamış değildi. Fakat Türkleri, millet olarak, ideallerinden uzaklaştıramamıştı. Bu inad ve ısrar, Türklerin, tarihle coğrafyanın telkin ettiği program ve iradeyi kâfi derecede anlatmıyor mu?

Doğudan ve batıdan kara yolları ile gelen seller, Türk seddini yıkamayınca, gelecek imdad, olsa olsa, deniz yolundan sızabilecek kırıntı neviden derme çatma kuvvetlere munhasır kalabilirdi. Nitekim Bizans'ın son safhasında da vak'alar, böyle tecelli etti. Bizans değirmenini döndüren gür sular kurduktan sonra bu değirmeni taşıma su ile döndürmekte devam kabilmiydi? Halbuki doğudan gelip batıya doğru akan su, bir sel kuvvetinde idi ve bütün etrafı istilâ edip şehri kuşatmıştı. Netice artık tahakkuk edecekti.

Bizans, müstesna surlarının mukavemeti ile ve İmparatorluğun artakalmış kuvvetine inzimam eden haricî yardımlarla bu son taşkın sele de belki bir defa daha dayanabilirdi. Fakat bu kurtuluş devamlı ve istikrarlı bir vaziyet te'min edebilirmiydi? Kaçınılmaz netice elde edilinceye kadar kapı yine çalınacak, surlara yine tırmanılacaktı. Çünkü bu son muhasara, müstesna bir şahsiyet de olsa, bir tek adamın iradesi mahsulü değildi. Bu, Türk milletinin ve müesseselerinin, tarihin seyri içinde, tekevvün eden bükülmez ve değişmez iradesinin tecellisi idi.

Bu irade, son safhaya kadar, her sahada gittikçe daha kuvvetlenerek kendisini göstermişti. Hakikatte Türkler Bizans önlerine her gelişlerinde, bir evvelkine nazaran daha iyi hazırlanmış bulunuyorlardı. Güzelce-hisar'ın, daha sonra Rumeli-hisarı'nın inşaedilmesi, ortaçağ harp vasıtalarının Türkler tarafından, ne kadar iyi kullanıldığını gösterir. Zaten Türklerin, o zamana kadar mağlûb ettikleri bütün milletlere nisbetle ortaçağ silâhlarını daha iyi kullandıklarını devamlı zaferlerinden anlıyoruz. Fakat Bizans'ın fethi,

Türklerin yeni silâhları da kullanmak lüzumuna kani' olduklarını gösterir. Türkleri Balkanlardan atmak isteyen, batıdan gelme, hücumlardan iyi ders alındığına ve günün şartlarına ve harb tarzlarına çok iyi intibak ettiklerine inanmak mecburiyetindeyiz. Barutlu ilk harb silâhı olan topun, hem de büyük çapta olmak üzere, Bizans kalesini düşürmekte kullanıldığını ve çok iyi netice alındığını biliyoruz. Bizans'ın son muhasarasında ortaçağ ve yeni çağ silâhları beraberce kullanılmış ve yenilerinin kıymeti daha iyi anlaşılmıştır.

Hülâsa ederek diyebiliriz ki, Kostantin beldesini fethedenler, Osmanlı devletinin, tarihî ve coğrafi, ekonomik ve sosyal sebeplerle izah edebileceğimiz, tabii ve zarurî genişleme ihtiyaç ve siyasetinin şu'uruna mâlik oldukları gibi, din uğrunda cihad idealinden kuvvet alarak, irkî ve irsî şecâat ve cengâverlik meziyetlerine dayanarak ma'nevî, eski ve yeni silâhları en mükemmel bir tarzda kullanmaktan ve iyi teşkilâtlanmış bulunmaktan doğan maddî bir üstünlüğe de sahibdiler.

Bundan başka, fâtihterin cihad ülküsüne rağmen, hâkimiyetlerini kabul eden muta'assıb halka karşı dinî müsamaha göstermelerinin ve namerdlige tenezzül etmelerine ihtiyaç hissettirmeyecek derecede, kendi kuvvetlerine güvenmelerinden doğan adalet hissiyle hareket etmelerinin karşı tarafta bulunanlar üzerinde büyük te'sirler yaptığını da hesaba katmak yerinde olur.

Osmanlı Türklerinin, zaptettikleri ülkelerdeki halktan, kendi arzuları ile kendilerine katılmak isteyenlerin tam bir hukuk müsavatından istifade ettirildiğini, dinlerini muhafaza etmek isteyip topraklarında kalmak ve işleri güçleriyle geçinmek isteyenlerin de tam bir emniyet içinde yaşadıklarını Bizans halkı pek iyi biliyordu. Bu halkın fâtihteri tevekkül ve hatta sevinçle karşılamalarını başka türlü izah edemeyiz.

Bizans halkı yanılmamıştı. Bizans'ın sukutundan sonra halk, umduğundan fazla şefkat görmüş, can, mal emniyetinden başka mezhebî hürriyete de sahib olmuştur. Ortodoks kilisesinin teşkilâtına, ayinine, hüviyyetine dokunulmak şöyle dursun bunlar, hükümetin himayesi altına alınmıştır.

Bizans halkı mağlûb olmuş, fakat mağdur olmamıştı. Rum ortodokslar, bilâkis galiblerin tesis ettikleri sulh havası içinde ferd olarak vicdanî hürriyete, emniyet ve refaha kavuşmuşlar,

bağlı oldukları kilisenin de, yine galiblerin ta'kib ettikleri siyaset dolayısıyla, Balkanlarda yalnız mevcudiyetini muhafaza değil, aynı zamanda gelişme ve yayılma imkânları da elde ettiğine şahid olmuşlardır.

Ortodoks kilisesi ile beraber Rum halkının millî kültürünü de muhafazaya imkân bulduğu, velhasıl fetihden sonra gelişmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğunun açtığı emin sulh devresinde Türk ve Rum unsurlarının, birbirine düşman değil, yekdiğeriyle ortak vaziyetinde yaşayıp yeni asırlara ve daha geniş bir refaha doğru yürümelerine fırsat hazırlandığı ileri sürülebilir. Bu imkân ve fırsattan iki tarafın ne derece istifade ettiği ve ne gibi hatalar işlendiği ayrıca tedkike değer bir mevzu'dur. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devresinde, İmparatorluk hududları içindeki bütün cemâat ve unsurları ve bu arada Türk ve Rum unsurları arasında mukadderat ve menfa'at birliği bulunduğu iddiâ olunabilir. Fakat buna en uygun siyasetin her zaman ta'kib edildiği söylenemez. Bir çok istihalelerden sonra bugün yine bu iki millet arasında beliren mukadderat ve menfa'at birliği daha geniş ölçüde takdir ve ona göre müşterek bir siyaset mi takibedilecek, yoksa eski hatalarını tekrar olunacak, bunu vak'alar ve zaman gösterecektir.

Yukarıdanberi Kostantin beldesinin fethi vak'asını, Türk milletinin gelişme tarihinde, kaçınılmaz bir netice olarak, izaha çalışırken, tabiatıyla, milletin başında bir rehber olarak, büyük hizmetler etmiş kahraman Fatih'in rolünü inkâr etmek kimsenin hatırına gelemez. Fakat Fatih'in hizmetini ve büyüklüğünü, vücade getirilen eserin yegâne sahibi ve yaratıcısı olarak değil, tarihin çizdiği ve takdir ettiği yapıcı rolü oynamakta Türk milletinin ihtiyaç, kudret ve iradesini en iyi sezebilmiş ve bunu yine millî kuvvet ve teşkilâtını en iyi sevk ve idare etmiş bir lider ve kumandan olarak tavsif etmeği daha doğru buluyoruz. Fatih'in, fetihden sonra ma'kul bir plân dahilindeki yapıcılığı ile kurduğu Osmanlı İmparatorluğu ve merkezi olarak İstanbul'un rolü hakkındaki düşünceler ise diğer bir yazı mevzuu olarak ele alınmağa değer.